

УДК 123.1

**НОРМАТИВНІСТЬ МОРАЛІ І ПРАВА
У ФІЛОСОФІЇ Г. ГЕГЕЛЯ****THE NORMATIVITY OF MORALITY AND LAW
IN THE G. HEGEL PHILOSOPHY****Павлова Т. С.,**

доктор філософських наук, доцент, професор
кафедри філософії, Дніпровський національний
університет ім. Олеся Гончара (Дніпро, Україна),
e-mail: pavlova_tatyana@ukr.net

Pavlova T. S.,

Doctor of science (in philosophy), associate
professor, professor of philosophy department of
Oles Honchar Dniprovsk National University, (Dnipro,
Ukraine), e-mail: pavlova_tatyana@ukr.net

Проблема раціональності соціальних регуляторів таких як мораль і право завжди цікавила філософів. Розвиток уявлень про раціональність можна вважати певним соціально-культурним, історичним процесом зміни уявлень про неї, він є загальносвітотвий розумний процес. Філософію і науку можна розглядати як різні прояви цього процесу, що по-різному реалізують як раціональність так і розумність. Ці важливі питання піднімає у своїй філософській системі відомий представник німецької класичної філософії Г. Гегель.

Звернення до філософської системи Г. Гегеля щодо проблеми нормативності не є випадковим. Критерії її раціональності достатньо важко виділити в тому сенсі, що вони дуже щільно вплетені в канву загальної культури якоїсь історичної епохи розвитку людини і суспільства. Ця раціональність сприймається як така, що відповідає історичному розвитку і усвідомлюється актуальною сучасними її вченими і філософами.

Відповідно раціональність нормативності повинна бути критичною щодо себе самої, щоб не втратити розумність, що цілком відповідає суті філософії. Метою даного дослідження є визначення загальної логіки втілення раціональності у нормативності моралі і права в філософській системі Г. Гегеля. Основними методами дослідження є діалектичний метод, метод співставлення історичного та логічного, метод аналізу і синтезу та ін. Дослідження філософії Г. Гегеля розкриває нормативність як соціальну сферу реалізації свободи і розумності і дозволяє показати внутрішню єдність особистості і загальної волі.

Ключові слова: нормативність, розумність, мораль, право, свобода, людина, громадянське суспільство, держава.

The problem of rationality of social regulators such as morality and law has always interested philosophers. The development of ideas about rationality can be considered a definite socio-cultural, historical process of changing ideas about it, it is a worldwide reasonable process. Philosophy of science and can be regarded as different manifestations of the process, which are differently implemented as rationality and reasonableness. These important questions are raised in their philosophical system by the well-known representative of German classical philosophy, G. Hegel.

Appeal to the philosophical system of G. Hegel regarding the problem of normativity is not accidental. It is rather difficult to single out the criteria for its rationality in the sense that they are very tightly woven into the fabric of the general culture of some historical epoch of human development and society. This rationality is perceived as one that responds to historical development and is recognized by current contemporary scientists and philosophers.

Accordingly, the rationality of normativity must be critical with respect to itself in order not to lose rationality, which fully corresponds to the essence of philosophy. The purpose of this research is to determine the general logic of the embodiment of rationality in the normative morality and law in the G. Hegel philosophical system. The main research methods are the dialectical method, the method of comparing the historical and the logical, the method of analysis and synthesis, etc. The research of the philosophy of G. Hegel reveals normativity as a social sphere of the realization of freedom and rationality and allows us to show the internal unity of the individual and the common will.

Keywords: normativity, rationality, morality, law, freedom, human, civil society, state.

Питання раціональності є тією ключовою темою якою просякнуті сьогодні всі сфери філософського знання. Якщо точніше, то мова йде про те, що

протиставлення раціонального нераціональному, ірраціональному, позараціональному, емоційному, чуттєвому, міфологічному, релігійному, забобонному, інстинктивному, ілюзорному та всьому іншому, що раціональним традиційно вважати не прийнято, сьогодні відбувається без визнання пріоритету того самого раціонального.

У роздумах такого плану важливо зрозуміти філософський сенс раціональності. Оскільки вона включає в себе все різноманіття суспільної практики, важливо визначитися у якому плані вона цікавить саме філософію. А також визначитися з тим, чи є взагалі можливим універсальне визначення раціональності.

Якщо зрозуміти раціональність не в вузькому природно-науковому плані як віднайдення причинно-наслідкових зв'язків в їх механічному сенсі, а по-філософські, як важливу, але далеко не єдину якість розуму, ми отримуємо інший погляд на природу раціональності. Якщо виходити з того, що раціональність і розумність не є одне і те ж, а також з того, що і розумність, і раціональність можуть бути по-різному сприйнятими в різних контекстах, то на перший план виходить питання про принципи і цінності, які задані культурною і зокрема науковою та філософською традиціями, що визначають розумність і раціональність.

Цікавими є роздуми Г. Гегеля щодо проблеми нормативності моралі і права, оскільки у його філософії вони виступають як дві частини, і незалежні, і водночас взаємопов'язані, єдиного цілого – моральності. Розгляд поруч правової і моральної проблематики є характерною рисою всієї німецької класичної філософії, але особливо яскраво це виражено саме у поглядах Г. Гегеля. Мораль і право постають в його філософській системі як етапи діалектичного процесу, що призводить до появи моральності, тієї реальності, що є єдиною для моралі і права. При чому важливо зазначити, що у моральності вони не втрачають своїх власних специфічних рис та розрізняються за сферами соціального регулювання.

Сфера моральності виступає у Г. Гегеля спільною сферою нормативності для моралі і права. Нормативність їх поєднує, у тому плані, що вони є суспільними нормами, але не змішує їх, а залишає двома різними, перш за все за сферою регулювання, явищами. Важливим моментом є те, що підкреслюється історико-культурна змінність нормативності, її історичний розвиток. Розвиток об'єктивного духу за Г. Гегелем, до якого відносяться мораль і право є й розвитком нормативності, але не в плані її обов'язковості у суспільстві, а в плані зміни її змісту.

Настанови, що містяться у моралі і праві є проявом свободи волі і вони повинні бути реалізованими, здійсненими. В залежності від того, наскільки розвинутими є культура, моральна і правова свідомість, а також саме суспільство, настільки і реалізує себе нормативність у постійному процесі суспільного спілкування, у моральних і правових відносинах. Разом із

розвитком моралі і права, набуває розвитку і свобода волі.

Нормативність моралі і права постає у філософії Г. Гегеля не як недосяжний ідеал, а як ідея, що повинна стати реальністю, дійсністю соціального буття. Такій підхід відповідає самій природі нормативності яка має сенс лише у своїй об'єктивації у суспільстві, своїй практичній реалізації.

Нормативність, зокрема правова, оскільки вона встановлює найважливіші суспільні правила поведінки, виступає за Г. Гегелем не просто важливою суспільною данністю, реалізована у суспільстві вона є реалізацією свободи. В роботі «Енциклопедія філософських наук» Г. Гегель відходить від розповсюдженого вузького юридичного визначення права і зазначає, що воно обіймає наявне буття всіх визначень свободи [3, с. 327].

У роботі «Філософська пропедевтика», Г. Гегель підкреслює, що правова нормативність – це є процес. Він зазначає, що право необхідно розглядати як право саме по собі та його існування у громадянському суспільстві [1, с. 36]. Виходить так, що своєї цінності і «справжності» нормативність набуває лише як процес у зв'язку зі своїм становленням як реалізацією свободи саме у суспільстві, що є єдиною можливою соціальною формою її буття. Нормативність як процес не є лише вузькою сферою нормування соціально життя. Реалізована нормативність у громадянському суспільстві являє собою результат комплексного, полікомпонентного, загальнолюдського та загальносвітового процесу розвитку світу.

Для того, щоб нормативність стала реальністю необхідні якісь ґрунтовні засади власне того, з чого вона починається. Вона є можливою лише тоді, коли людина починає усвідомлювати важливість і цінність загального правила поведінки, норми як для себе, так і для інших та суспільства в цілому. Коли загальна норма, що не суперечить особистим цінностям починає усвідомлюватися як обов'язкова людина стає нормативною, тобто моральною і правовою особою. Сутність такої особи за Г. Гегелем виражається у принципі: «будь особою і поважай інших у якості осіб» [2, с. 98].

Необхідно звернутися до розгляду громадянського суспільства в філософії Г. Гегеля у зв'язку з тим, що воно є єдиною можливою формою існування суспільства у якому нормативність може стати дійсністю. Чому саме громадянське суспільство? Справа в тому, що важливою характеристикою здійсненої нормативності є те, що в ній збігаються особиста воля, як воля кожної окремої людини та загальна воля, як воля держави–цілісності. Тобто нормативності властива внутрішня несуперчливість, що обумовлена розумною природою як людини (особистої волі) так і держави (загальної волі). Розум – це є те, що поєднує ці дві волі в єдине ціле – нормативність. Розум є властивий як людині так і світу, тому вони віднаходять, впізнають його один в одному і в нормативності як узгодженості цієї розумності.

Громадянське суспільство реалізує колективну волю тих спільнот, що його складають, але при цьому воно реалізує й індивідуальну волю, й загальну волю цілого – держави. Через права і обов'язки, що закріплює нормативність встановлюється взаємний зв'язок між державою і людиною. Тобто громадянське суспільство є тією бутністю в якій збігаються всі вимоги нормативності, зокрема узгодженість особистої і загальної волі, які по суті направлені на загальну мету – свободу.

Якщо у громадянському суспільстві нормативність набуває своєї сутності, поняття, реалізації, то що ж відбувається до цього? Формується нормативність, яка проходить довгий шлях від абстрактного права, через мораль до моральності. На протязі цього шляху нормативність осягає себе, а досягає себе лише у громадянському суспільстві. У цьому процесі змінюється не лише суспільство, а й сама людина, яка у ньому перебуває. Нормативність для неї набуває все більшої цінності у тому плані, що вона фактично захищає основні людські цінності у тому числі і саме життя. А держава усвідомлюється не як дещо відчужене і зовнішнє щодо неї, а як необхідність покликана захищати людську цілісність. Культурно розвинута людина сприймає себе як частину цілісності до якої вона належить і щодо якої вона має певні права і обов'язки, які є взаємними і забезпеченими. Вона є особою соціально–нормативною, оскільки усвідомлює розумність і необхідність існування певних правил.

Помилкою є вважати, що нормативність завдяки своїй універсальності є байдужою до особливостей. Г. Гегель вважав, що соціальні норми повинні враховувати народний дух, тобто його специфіку і це лише надасть нормативності легітимності. Так відбувається тому, що народний дух містить у собі ті риси і особливості, що є притаманними історії, культурі, буттю саме цього народу і є близьким його представникам. А значить розвиток нормативності містить у собі і особливості розвитку народу до якого вона звернена.

У якості висновків можна зазначити, що маючи субстанціальну природу мораль і право визначають субстанціальність і нормативності. Вона є такою ж реальною частиною соціального життя як і все інше. Більш того, нормативність має найвищу соціальну цінність, оскільки тільки через неї може бути реалізована свобода. Вона містить у собі практичну аксіологічну складову суспільства.

Нормативність у філософії Г. Гегеля повинна здійснитися, тобто стати буттям, реалізуватися. Це є складний процес, розвиток, становлення не відривний від загального культурно–історичного процесу розвитку світу, конкретного народу і уявлень про нього. Своєї справжньої реалізації нормативність може набути лише у соціумі, що організований певним чином – громадянському суспільстві та державі. Становлення нормативності є невід'ємним процесом, що відбувається поруч з розвитком розумності світу у загальному прагненні до блага. Нормативність у поглядах Г. Гегеля як і у І. Канта є невід'ємною характеристикою

розумності. Нормативність є розумною, її вимагає розум у широкому філософському його сенсі.

Список використаних джерел

1. Гегель, ГВФ., 1971. 'Работы разных лет: в 2 т.', Т.2, М.: Мысль, 630 с.
2. Гегель, ГВФ., 1990. 'Философия права', М.: Мысль, 526 с.
3. Гегель, ГВФ., 1977. 'Энциклопедия философских наук: в 3 т.', Т.3: Философия духа, М.: Мысль, 471 с.
4. Горьова, ВМ., Смирнов, СО., Павлов, РА., 2010. 'Сутність та значення рейтингової оцінки страхових компаній', *Економічний простір: зб. наук. праць*, №36, с.100–108.
5. Кулик, А., 2004. 'Пастиш как понятие спектаклярных теорий второй половины 20–го века', *Докса*, с.190–195.
6. Павлов, РА., 2007. 'Банківський сектор національної економіки: стан, тенденції розвитку та проблеми антикризового регулювання', *Держава і регіони, (Серія економіка та підприємництва)*, №2, с.177–184.
7. Павлов, РА., Кащин, ВО., Смирнов, СО., 2010. 'Сучасний ринок FOREX та методи прогнозування валютних курсів на ньому', *Економічний простір*, №39, с.15–20.
8. Павлова, ТС., 2013. 'Відмінності між мораллю і правом як етичними емоціями', *Культура народів Причорномор'я*, №247, с.192–195.
9. Павлова, ТС., 2009. 'Історично-філософські роздуми Гегеля про мораль', *Грані*, №6, с.89–92.
10. Павлова, ТС., 2012. 'Реалізація свободи і закону у філософсько-правових поглядах Фіхте і Шеллінга: соціально-філософський аспект', *Гуманітарний вісник Запорізької державної інженерної академії*, Вип.51, с.157–164.
11. Khmarskyi, V., & Pavlov, R., 2016. 'Ranking system for Ukrainian banks based on financial standing', *Actual Problems of Economics*, 184 (10), 348–360.
12. Khmarskyi, V., & Pavlov, R., 2017. 'Relation between marketing expenses and bank's financial position: Ukraini-an reality', *Benchmarking: An International Journal*, 24 (4), 903–933. doi:10.1108/BIJ-02-2016-0026.
13. Pavlova, TS., & Bobyl, VV., 2018. 'The phenomenon of negative emotions in the social existence of huma', *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, 14, 84–93. https://doi.org/10.15802/ampr.v0i14.115314
14. Zarutskaya, E., Pavlova, T., & Sinyuk, A., 2018. 'Structural-functional analysis as innovation in public governance (case of banking supervision)', *Marketing and Management of Innovations*, 4, 349–360. http://doi.org/10.21272/mmi.2018.4-30

References

1. Hegel, GWF., 1971. 'Raboty raznykh let: v 2 t. (Works of different years: in 2 t.)', T.2, M.: Mysl', 630 s.
2. Hegel, GWF., 1990. 'Filosofija prava (Legal philosophy)', M.: Mysl', 526 s.
3. Hegel, GWF., 1977. 'Jenciklopedija filosofskih nauk: v 3 t. (Encyclopedia of Philosophy: in 3 t.)', T.3: Filosofija duha, M.: Mysl', 471 s.
4. Gor'ova, VM., Smyrnov, SO., Pavlov, RA., 2010. 'Sutnist' ta znachennja rejtyngovoi' ocinky strahovykh kompanij (Essence and significance of insurance companies' rating)', *Ekonomichnyj prostir: zb. nauk. prac'*, №36, s.100–108.
5. Kulik, A., 2004. 'Pastish kak ponjatie spektakuljarnyh teorij vtoroj poloviny 20–go veka (Pastish as a concept of spectacular theories of the second half of the 20th century)', *Doksa*, s.190–195.
6. Pavlov, RA., 2007. 'Bankivs'kyj sektor nacional'noi' ekonomiky: stan, tendencii' rozvytku ta problemy antykrizovogo reguljuvannja (Banking sector of the national economy: state, development trends and problems of anti-crisis regulation)', *Derzhava i regiony, (Serija ekonomika ta pidpryjemnyctvo)*, №2, s.177–184.
7. Pavlov, RA., Kashhyn, VO., Smyrnov, SO., 2010. 'Suchasnyj rynek FOREX ta metody prognozuvannja valjutnykh kursiv na n'omu (The current FOREX market and the methods of forecasting exchange rates on it)', *Ekonomichnyj prostir*, №39, s.15–20.
8. Pavlova, TS., 2013. 'Vidminnosti mizh morallju i pravom jak etychnymi emocijamy (Differences between morality and law

as ethical emotions)', *Kultura narodiv Prychornomor'ja*, №247, s.192–195.

9. Pavlova, TS., 2009. 'Istorychno-filosofs'ki rozdumy Gegelja pro moral' (Historical and philosophical reflections of Hegel on morality)', *Grani*, №6, s.89–92.

10. Pavlova, TS., 2012. 'Realizacija svobody i zakonu u filososfs'ko-pravovykh pogljadah Fichte i Shellinga: social'no-filosofs'kyj aspekt (The realization of freedom and law in philosophical and legal views of Fichte and Schelling: the socio-philosophical aspect)', *Gumanitarnyj visnyk Zaporiz'koi' derzhavnoi' inzhenernoi' akademii*, Vyp.51, s.157–164.

11. Khmarskyi, V., & Pavlov, R., 2016. 'Ranking system for Ukrainian banks based on financial standing', *Actual Problems of Economics*, 184 (10), 348–360.

12. Khmarskyi, V., & Pavlov, R., 2017. 'Relation between marketing expenses and bank's financial position: Ukraini-an reality', *Benchmarking: An International Journal*, 24 (4), 903–933. doi:10.1108/BIJ-02-2016-0026.

13. Pavlova, TS., & Bobyl, VV., 2018. 'The phenomenon of negative emotions in the social existence of huma', *Anthropological Measurements of Philosophical Research*, 14, 84–93. https://doi.org/10.15802/ampr.v0i14.115314

14. Zarutskaya, E., Pavlova, T., & Sinyuk, A., 2018. 'Structural-functional analysis as innovation in public governance (case of banking supervision)', *Marketing and Management of Innovations*, 4, 349–360. http://doi.org/10.21272/mmi.2018.4-30

* * *